

Švietimo sociologijos epistemologinės priegigos

KĘSTUTIS TRAKŠELYS

Lietuvos edukologijos universitetas, Studentų g. 39, LT-08106 Vilnius

El. paštas: kestutistrak@gmail.com

Straipsnyje analizuojamos mokslinės struktūrinio funkcionalizmo, kapitalo, socialinio konflikto, tinklaveikos, modernizmo teorijos. Šių teorijų prieiga leidžia interpretuoti švietimo institutą, jo reikšmę visuomenei ir individui, švietimo instituto funkcijų kaitą, ugdymo dalyvių lygiavertiškumą bei švietimo prieinamumą visų socialinių grupių atstovams.

Raktažodžiai: švietimo sociologija, epistemologinė prieiga, švietimo institutas

ĮVADAS

Mokslinėje literatūroje (Anderson, Taylor 2009; Giddens 1991 ir kt.) švietimo sociologija paprastai apibrėžiama kaip ribinė pedagogikos ir sociologijos mokslų šaka. Jos objektas yra ugdymas kaip socialinė posistemė visuomenės kaitos sąlygomis. Švietimo sociologija tyrinėja švietimą kaip sociokultūrinę instituciją, jos raidą, funkcionavimą, struktūrą, organizavimo būdus, santykį su kitomis socialinėmis institucijomis. Švietimo sociologija, skirtingai nei pedagogika, domisi ne tik švietimo proceso specifika, bet ir skirtingų pakopų švietimo institucijų veiklos suderinamumu ir nuoseklumo problemomis, jų tarpusavio sąveika bei santykiu su kitomis visuomenės socialinėmis sistemomis, švietimo vaidmeniu tobulinant visuomenės socialinę struktūrą.

Tačiau švietimo instituto, jo funkcijų neįmanoma analizuoti nesiremiant sociologijos teorijų priegomis. Siekiant tirti švietimo problemas, ieškoti jų sprendimo būdų, būtina suvokti laikmečio iššūkius, individų tarpusavio santykius, jų santykius su visuomene, pačios visuomenės struktūrą bei jos transformacijas. Tad šioje srityje gali padėti sociologija ir jos epistemologinės priegigos.

Tenka apgailestauti, kad edukologijos moksluose vis dar nepakanka švietimo sociologijos darbų. Lietuvoje turime mažai mokslininkų, besidominčių švietimo sociologija, todėl ir trūksta šios disciplinos vadovėlių ir studijų. Tikėtina, kad šių dviejų disciplinų (pedagogikos ir sociologijos) sąsaja padės giliau pažvelgti į švietimo institutą, panagrinėti išskylančias modernios visuomenės problemas, tiesiogiai susijusias su švietimu, jo prieinamumu, funkcijų kaita ir lygiateisiu individų dalyvavimu ugdymo procese. Straipsnio objektas – švietimo sociologijos epistemologinės priegigos, tikslas – teoriškai išnagrinėti sociologijos teorijas ir jų priegigų taikymą pedagogikoje.

STRUKTŪRINIO FUNKCIONALIZMO PRIEIGA

Struktūrinis funkcionalizmas (Parsonas 1997; Mertonas 1997 ir kt.) į visuomenę žvelgia kaip į specializuotų struktūrų organizmą. Ši teorija padeda atskleisti socialinių grupių tarpusavio

priklausomybę. Pasak teorijos, socialinę sistemą sudaro daugybė aktorių, kurie sąveikauja vienas su kitu. Aktorių motyvacija yra susijusi su „pasitenkinimo optimizavimo“ tendencija, o jų santykis su situacijomis, įskaitant vienas kitą, kultūriniu požiūriu patenka į struktūrinių ir bendrųjų simbolių sistemą.

Funkcionalizmas pabrėžia moralinio konsensuso svarbą visuomenei palaikyti. Moralinis konsensusas gyuoja tuomet, kai dauguma visuomenės narių išpažįsta tas pačias vertybes. Funkcionalistai (Parsonas 1997; Mertonas 1997 ir kt.) teigia, jog tvarka bei pusiausvyra yra normali visuomenės būseną.

Struktūrinio funkcionalizmo perspektyva savo dėmesį sutelkia į socialinę tvarką, kuri, anot L. Leonavičiaus (2007), remiasi visuomenės narių nebyliu susitarimu, o socialinę kaitą aiškina kaip lėtą ir tvarkingą santykių procesą.

Pagal funkcionalizmo teorijos paradigmas, švietimo institute visi ugdymo dalyviai yra lygiaverčiai nariai, besivadovaujantys tomis pačiomis taisyklėmis. Mokinių tarpusavio santykiai turėtų būti grindžiami moralinėmis ir socialinėmis vertybėmis, kurios užtikrintų švietimo instituto bendruomenės socialinę sanglaudą. Taigi, remiantis šia teorija, visuomenėje, taip pat ir mokykloje, neturėtų būti toleruojamas žeminantis požiūris į žemesnio socialinio statuso mokinį, jo diskriminacija dėl socialinės ir ekonominės padėties, tyčiojimasis ar žeminimas. Visi visuomenės nariai turėtų jaustis orūs ir lygiaverčiai.

Švietimo sistema, remiantis šios teorijos prieiga, turėtų tapti visuomenės stabilumo garantu. Švietime persipina trys pagrindinės sritys, kurias aptaria T. Parsonas (1997): asmenybė, visuomenė, kultūra. Šios sritys švietimo institute formuoja socialinio veikėjo pasirinkimą, arba socialinį veiksma. Švietimas, kaip socialinis institutas, privalo atitikti visuomenės lūkesčius ir poreikius, bręstančiai ir besiformuojančiai asmenybei perduoti tautos kultūros elementus; be to, švietimo instituto padėtis, vykstanti transformacija priklauso nuo visuomenės išsivystymo lygio bei vyraujančios kultūros. Švietimas turi įtakos įvairių formų reprodukcijai, jis akumuliuoja ir transformuoja įvairias kultūros formas. Švietimo institutas, atlikdamas jam skirtas funkcijas, privalo mažinti socialinę įtampą, palaikyti ir reguliuoti socialinę tvarką visuomenėje.

Funkcionalistiniu požiūriu, visuomenės talentai ir socialinės galimybės yra prarandamos, jei asmenų galimybę kilti socialinio mobilumo laiptais riboja jų kilmė. Šia prasme moderniosios industrinės visuomenės susidūrė su prieštaringa situacija. Viena vertus, modernių visuomenių visuotinis švietimas sukuria geresnes socialinio mobilumo sąlygas, kita vertus, pagal kokius nors socialinius parametrus struktūriškai dominuojantis elitas riboja visuomenės galimybes.

Remiantis šios teorijos prieiga, galima teigti, kad nelygybė švietime kyla dėl priskyrimo socialiniam sluoksniui, etninei grupei ir t. t., taip pat dėl asmens pasiekimų, kurie paprastai siejami su asmens prigimtinais gabumais ir pastangomis. Modernioje visuomenėje pateisinami tik pastarieji nelygybę lemiantys veiksniai – jie laikomi funkcionaliais ir teisingais. Tačiau, pabrėžiant visuomenės moralinio konsensuso svarbą, kliūtys švietimui visiškai nepateisinamos, kadangi vienas iš švietimo vaidmenų yra reguliuoti visuomenės stabilumą ir mažinti socialinę įtampą tarp visuomenės narių. Funkcionalistai teigia, kad švietimas gali įveikti visuomenės stratifikaciją ir nelygybę.

Struktūrinis funkcionalizmas remiasi prielaida, kad socialinė stratifikacija ir nelygybė yra išliekantis moderniosios išsivysčiusios visuomenės struktūriniai bruožai, todėl visuomenė turi reprodukuoti socialinių pozicijų, kurios turi būti užpildytos atitinkamai kvalifikuotais ir motyvuotais asmenimis, hierarchiją. Šie struktūriniai poreikiai suponuoja specialias švietimo funkcijas, apimančias visuomenės narių socializaciją, išrūšiovimą bei visiems bendrą

vertybių sklaidą. Struktūrinio funkcionalizmo prielaidos dėl socialinio konsensuso ir stratifikacijos suponuoja ypatingą dėmesį tiems mechanizmams, kurie užtikrintų efektyvų socialinės reprodukcijos veikimą, todėl ypač daug dėmesio skiriama formaliojo švietimo sistemos realaus ir potencialaus poveikio socialinei bei ekonominei raidai tyrimui. Dauguma šios prieigos teorijų švietimą pripažino progresyvia gاليا, kuri gali išplėsti visuomenės ir jos narių galimybes. Sėkminga laikoma ta švietimo sistema, kuri garantuoja atitikimą tarp bazinių asmens socialinių prielaidų (lytis, klasė ir t. t.) ir socialinės sistemos reikalavimų.

KAPITALO TEORIJOS PRIEIGA

Analizuojant visuomenės narių funkcionavimą bei socialinę stratifikaciją švietimo sistemoje, remiamasi *kapitalo teorijos* prieiga (Bourdieu 1989; 1983). P. Bourdieu išskiria keturias kapitalo formas:

- ekonominį kapitalą, kurį sudaro įvairios gamybos priemonės ir objektai, ekonominių gėrybių visuma;
- socialinį kapitalą, apibūdinamą kaip asmens ar grupės tarpusavio santykių visuma (toks kapitalas apima tarpusavio santykių užmezgimo ir palaikymo veiklą, t. y. socializaciją);
- simbolinį kapitalą, atitinkantį ritualų visumą ir susijusį su garbe ir pripažinimu (galų gale jis tėra tik kreditas ir autoritetas, kurį veikėjui teikia pripažinimas ir kitų formų kapitalo turėjimas; čia vertėtų paminėti ir dvasinį asmens kapitalą);
- kultūrinį kapitalą, atitinkantį intelektualinių kvalifikacijų, įgytų pirminio išsimoksinimo metu arba perduotų pačios šeimos, visumą (šis kapitalas gali reikštis trimis formomis: kaip asmeninis gebėjimas, kaip materialinė gėrybė ir turtas, kaip institucinė vertybė).

P. Bourdieu (1986) teigimu, asmens priklausymas tam tikrai socialinei klasei nustatomas pagal kultūrinio ir ekonominio gyvenimo lygmenį arba turimą kapitalą. Apibūdinti vieną kurią nors klasę įmanoma tik siejant ją su kitomis klasėmis. Socialinę erdvę (visuomenę) galima struktūruoti pagal įvairias kapitalo formas.

Iš pirmo žvilgsnio pati „kapitalo“ sąvoka siejama su ekonomikos mokslu. Analogija gali būti paaiškinta kapitalo charakteristikomis: jis formuojamas investavimo operacijų dėka, perduodamas paveldėjimo būdu, teikia pelną priklausomai nuo to, kaip jo savininkas juo naudojasi ir kt. Tokias kapitalo charakteristikas galima būtų laikyti euristinėmis, jei sąvokos vartojimas nebūtų susiaurinamas tik iki vienos – ekonominės – srities.

Taigi švietimo veikėjų dalyvavimas švietimo sistemoje, o kartu ir švietimo prieinamumas priklauso nuo turimo kapitalo apimtys ir struktūros. Remdamasis turimo kapitalo kiekiu, P. Bourdieu (1986) atskleidė ir socialinių klasių specifika. Tokia kapitalo koncepcija nulėmė požiūrį į švietimo prieinamumą ir lygiavertį dalyvavimą švietimo sistemoje. Dalyvavimas asmens reprodukcijos ir ugdymo procesuose, remiantis šios teorijos prieiga, yra apibrėžtas pagal asmens įpročius (*habitus*) ir jo socialinio statuso atitikmenis, kuriuos paprastai įdiegia visuomenė, darydama tam tikrą įtaką. Nelygybė ir švietimo prieinamumas gali skirtis (ir skiriasi) ne tik tarp grupių, bet ir grupės viduje, nes grupės narių turimas kapitalas taip pat gali skirtis. Kai kalbama apie švietimo prieinamumą ir lygiavertį dalyvavimą ugdymo procese, ypač pabrėžiamas kultūrinis kapitalas, nes jis švietimo sistemoje kur kas svarbesnis nei tėvų socialinė, ekonominė padėtis.

Pabrėžtina, kad mokyklos, anot P. Bourdieu (1986), ne tik atspindi visuomenės susiskaidymo lygį, bet ir pačios sėkmingai jas kuria ir reprodukuoja, taip pažeisdamos tam tikrų

visuomenės grupių interesus. Taigi mokykla tampa kovos lauku, kurios pagrindu yra disponuojama kapitalo kiekiu ir forma, ir būtent tai užtikrina dominavimą. Kapitalas tampa ir priemone, ir tikslu.

SOCIALINIO KONFLIKTO TEORIJOS PRIEIGA

Pagal *socialinio konflikto teoriją* (Dahrendorf 1996; Coseris, Lewis 1969), visose socialinėse sistemose galima identifikuoti konfliktus, tarp jų ir švietimo institute. Socialinio konflikto požiūriu, visuomenė – tai faktinių ir potencialių konfliktų arena. R. Dahrendorf (1996) daro išvadą, kad konfliktai ir prievarta kyla iš visuomenės struktūrinių pozicijų.

Dominuojantys asmenys kiekvienos situacijos metu siekia palaikyti *status quo*, o subordinuoti siekia pakeisti aplinkybes. Pasak R. Dahrendorfo (1996), konfliktą ir socialinę reorganizaciją sąlygoja dominavimo ir pavaldumo santykiai, nes jie suponuoja skirtingų interesų prieššinimą. Teorijoje teigiama, kad įvairios socialinės grupės turi nevienodą valdžią, slypinčią ne individuose, bet jų užimamose pozicijose dėl materialinės padėties. Šios pozicijos dažniausiai yra už švietimo instituto ribų, tačiau visuomenės nariai, būdami skirtingose socialinėse grupėse, ir švietimo sistemoje patenka į skirtingas pozicijas. Socialinis ir ekonominis visuomenės susiskaidymas tiesiogiai atsispindi ir švietimo sistemos viduje.

Socialiniai konfliktai visuomenėje atsiranda dėl interesų grupių, kai skirtingų interesų grupės įsitraukia į konfliktą su dominuojančiomis grupėmis. Taigi švietimo institute viduje nuolat gali kilti interesų konfliktų. Galima išskirti potencialius konfliktus. Pirma, tarp mokinių grupių ir jų viduje. Tam tikros mokinių grupės turi geresnes materialines ir ekonomines gyvenimo sąlygas, todėl susikuria privilegijuota švietimo posistemė: privačios mokyklos, korepetitoriai, naudojami naujais mokymo būdais ir priemonėmis. Antra, potencialūs konfliktai galimi tarp mokinių ir mokytojų bei mokyklos administracijos.

Remiantis konflikto teorija, mokytojai užima privilegijuotą poziciją mokinių atžvilgiu. Reikia pažymėti, jog bet kuri privilegija ar valdžios demonstravimas gali išprovokuoti konfliktus. R. Collinsas (1988) visuomenės narius skirsto į dvi grupes: tvarką diktuojančius ir tvarką priimančius. Diktuojantys tvarką, anot autoriaus, dažnai save tapatina su organizacija ir jos idealais. Tvarką priimančios turi savo kultūrą, kalbos kodą, yra pasyvūs ritualų atlikėjai ir stebėtojai (Collins, Makowsky 1993). Švietimo institute paprastai tvarką nustato mokytojai arba dominuojanti socialinė mokinių grupė, kuri diktuoja savo taisykles ir demonstruoja dominavimą.

Taikant šios teorijos prieigą švietime, galima nustatyti, kiek išorinis socialinis susiskaidymas turi įtakos asmens padėčiai švietimo sistemoje, ar mokinio socialinė padėtis turi įtakos mokymosi rezultatams ir įvairiems tarpgrupiniams konfliktams.

TINKLAVEIKOS TEORIJOS PRIEIGA

Tinklaveikos teorija (Burt 1982; Granovetter 1973; Castells 2004) siekia analizuoti ir aprašyti tarpusavio saitų modelius socialinėje sistemoje. Šios teorijos šalininkai vadovaujasi pozicija, jog visų pirma reikia tirti socialines struktūras, nes ugdymo dalyvių elgesys yra varžomas socialinių struktūrų (Wellman 1983). Tą patį galima pasakyti ir apie švietimo sistemą.

Tinklaveikos teorija analizuoja visuomenės narius siejančius saitus, tačiau šios teorijos atstovai domina neinstacionalizuoti saitai, kitaip tariant, santykiai, vadinamieji tinklai. M. Granovetteris (1983) skiria stiprius ir silpnus saitus. Autorius ragina analizuoti ne tik stiprius, bet ir silpnus saitus tarp ugdymo dalyvių. Stipriai grupėje susietas asmuo, neturėdamas silpnų saitų su kitomis grupėmis, būtų izoliuotas ir negautų informacijos apie tai, kas vyksta visuomenėje ar kitose grupėse.

Švietimo institute mokinių santykiai yra aiškiai apibrėžti ir institualizuoti, tačiau bendraudami tarpusavyje mokiniai kuria savo tinklus pagal skirtingas socialines pozicijas. Mokinių kuriami tinklai dažniausiai remiasi už švietimo sistemos ribų esančiais tinklais. Tinklaveikos teorija leidžia atrasti, kaip institucinėje sistemoje sukuriama sąsaja ekonominiu, socialiniu pagrindu.

Švietimo institucijose dažnai nutinka, kad mokiniai iš socialiai remtinių šeimų, turintys neigiamus įvertinimus ar įvairius sutrikimus, dažnai būna izoliuoti nuo klasės ir mokyklos bendruomenės – tai pasireiškia minimaliu bendravimu, neįtraukimu į kultūrinę ar pažintinę veiklą bei socialiniu diskriminavimu.

Švietimo instituto analizei galima pritaikyti tinklaveikos teorijos struktūrinį lygiavertiškumo rezultatą. Struktūriškai lygiaverčiais veikėjais vadinami tie visuomenės nariai, kurie tam tikroje socialinėje struktūroje turi tapačius tarpusavio santykius. Struktūrinis lygiavertiškumas egzistuoja tarp korporacijų ir asmenų. Nagrinėjant individų panašų elgesį, galima teigti, kad struktūrinio lygiavertiškumo vaidmuo toks pat svarbus, kaip ir grupės sutelktumas. Struktūrinis sutelktumas svarbus formuojant socialinius tinklus. Švietimo sistemoje taip pat siekiama struktūrinio sutelktumo – užtikrinamas visiems ugdymo dalyviams vienodo „starto principas“ teikiant edukacines, socialines paslaugas, mažinami socialiniai skirtumai ir dėl to kylanti socialinė įtampa. Švietimo sistemoje dalyvaujantys asmenys turi būti lygiaverčiai šios sistemos veikėjai ir turėti nepriklausomai nuo socialinės klasės ir turtingos padėties tapačius tarpusavio santykius.

Šios teorijos prieiga suteikia galimybę išsiaiškinti socialinio statuso įtaką skirtingų socialinių grupių bendravimui, mokinių fiziniams, socialiniams ir emociniams saugumui, socialinei diskriminacijai ir kultūrinei izoliacijai, taip pat nustatyti, ar dalyvaudami švietimo sistemoje mokiniai yra lygiaverčiai veikėjai.

MODERNIZACIJOS TEORIJŲ PRIEIGA

Analizuojant švietimo instituto transformaciją, modernizacijos teorijos (Bauman 2007; Giddens 2000; Beck 1992, Habermas 1981) padeda suprasti švietimo instituto reikšmę modernioje visuomenėje. Tokioje visuomenėje švietimas tampa pagrindiniu veiksmu, užtikrinančiu socialinį mobilumą. Modernizacijos teorijos suteikia galimybę pamatyti švietimo instituto socialinę dimensiją, tyrinėti švietimo instituto būklę, transformaciją ir raidą Lietuvos nepriklausomybės laikotarpiu ekonominių ir socialinių santykių kontekste. Šios teorijos padeda atskleisti, ką tam tikros socialinės grupės laiko arba galėtų laikyti svarbiu švietimo institute ir jo atliekamose funkcijose.

Remiantis J. Habermasu (2002), galima teigti, kad visuomenės modernėjimo procesas neatskiriamas nuo gyvenamojo pasaulio, todėl ir organizuotas socialinio gyvenimo modelis apima tris dimensijas: kultūrą, visuomenę, asmenybę. Vadovaujantis J. Habermaso teorine prieiga, galima daryti išvadą, kad švietimas modernioje visuomenėje turėtų užtikrinti visuomenės stabilumą ir vienodas vertybines orientacijas. Tą galima pasiekti socialine integracija, kuri apibrėžiama žmonių socialiniais santykiais, susijusiais su gyvenamuoju pasauliu, taip pat komunikacinio konsensuso pagrindu. Švietimas, būdamas socialinis institutas, privalo atlikti integracijos ir socializacijos funkcijas, nes tik taip bus pasiektas konsensusas tarp visuomenės narių, išlaikomos normos ir vertybės.

Vakarietiško tipo visuomenių modernėjimas suprantamas kaip procesas, kurio dėka besivystančios visuomenės artėja prie išsivysčiusių, pasiekdamos tam tikrą ekonominio augimo lygį, tam tikrą visuomenės dalyvavimo lygmenį ar demokratijos raidos tarpinį,

suteikdamos individams daugiau fizinio, socialinio ir ekonominio mobilumo. Modernioje visuomenėje vienas pagrindinių veiksnių, skatinančių ir užtikrinančių asmens mobilumą, turėtų tapti švietimas.

T. Brameldo (Ališauskas 2010) nuomone, švietimas yra visuomenės kaitos aikštelė. Jis atlieka du pagrindinius vaidmenis: užtikrina kultūros tęstinumą ir keičia kultūrą. Asmuo, įgijęs tinkamą išsilavinimą, gali sėkmingai konkuruoti darbo rinkoje ir taip užsitikrinti gerovę dabar ir ateityje. Vėlyvosios modernybės visuomenėse, pakitus ekonominėms ir socialinėms visuomenės raidos sąlygoms, reikalaujama, kad švietimas būtų prieinamas visoms socialinėms grupėms. Asmens gyvenimo kokybė ir galimybės dažnai priklauso nuo to, kaip visuomenėje yra organizuotas švietimas ir kaip savo funkcijas atlieka švietimo instituto veikėjai.

Modernios visuomenės, anot V. Leonavičiaus (2011; 2007), susiduria su prieštaringa situacija. Viena vertus, visuotinis modernių visuomenių švietimas sukuria geresnes socialinio mobilumo sąlygas. Kita vertus, pagal kokius nors socialinius parametrus dominuojantis elitas riboja visuomenės galimybių struktūrą. M. Walzerio (2001) teigimu, kiekvienoje situacijoje atsiranda nelygybių, kurias taisant kyla naujų nelygybių tarp turinčiųjų ir neturinčiųjų šalių. Autorius pažymi, kad ne nelygybė yra problema, bet dominavimas. Modernioje visuomenėje, remiantis teisingumu, jokia visuomeninė gerovė neturėtų tapti dominavimo priemone. Todėl ir pradiniam švietimo etape turi būti užtikrintas tam tikras „paprastos lygybės“ lygis, minimalūs mokymosi standartai ir t. t. Ir nors pripažįstame, kad visuotinis mokymasis ir švietimo prieinamumas yra vėlyvosios modernybės bruožas, tačiau nevertėtų pervertinti šių tendencijų, kadangi kapitalizmo sąlygomis atsiranda ekonominiai, socialiniai veiksniai, ribojantys asmenų mokymosi galimybes.

Modernios visuomenės aplinka, anot A. Giddenso (2000), tampa gerokai sudėtingesnė ir problemiškesnė, ir, kaip pažymėjome anksčiau, tai paliečia visus socialinius sektorius, įskaitant ir švietimą. Visų grupių atstovams galimybių sulyginimas tapo vienu svarbesnių modernių industrinių visuomenių socialinės politikos klausimų.

Taigi modernios visuomenės švietimas, jo kaita yra veikiama savito, sudėtingo įvairių ekonominių, socialinių ir kultūrinių veiksnių komplekso, o švietimas savo ruožtu užtikrina grįžtamąjį poveikį įvairioms visuomenės gyvenimo sritims. Mokslininkų (Leonavičius, Rutkienė 2010) manymu, modernybės švietimo sistema ir jos kaita yra tiesiogiai susijusi su visuomene, kuri įvairių sociologijos teorijų vadinama žinių visuomene bei vartotojiška visuomene. Tokioje visuomenėje neišvengiamai keičiasi švietimo paskirtis, jo prieinamumas, švietimo veikėjų vaidmuo ir jo svarba, nes transformacijos laikotarpiu individas pereina prie kitų vertybių ir normų, jo tradicinė elgsena neatitinka laikmečio. M. Fullano (1998) teigimu, šiandiniame pasaulyje kaita tapo įprastu ir nuolatiniu reiškiniu, tai vienas esminių modernios visuomenės bruožų.

IŠVADOS

Apibendrinant galima padaryti išvadą, kad sociologijos teorijos suteikia galimybę analizuoti švietimą, plačiau ir giliau pažvelgti į jo vaidmenį visuomeniniame gyvenime. Sociologijos teorijų prieiga padeda nustatyti švietimo instituto funkcijų kaitą, švietimo instituto sąsają su visuomenėje vykstančiomis transformacijomis, apibrėžti laikmetį ir kontekstą, kuriame funkcionuoja švietimo institutas.

Sociologijos teorijų prieiga suteikia galimybę pamatyti švietimo instituto socialinę dimensiją, tyrinėti švietimo instituto būklę, transformaciją ir raidą Lietuvos nepriklausomybės

laikotarpiu ekonominių ir socialinių santykių kontekste. Sociologinės teorijos padeda atskleisti, ką tam tikros socialinės grupės laiko arba galėtų laikyti svarbiu švietimo institute ir jo atliekamosse funkcijose, ar reformuotas švietimo institutas atitinka visuomenės poreikius, ar ugdymo dalyviai švietimo institute yra lygiaverčiai nariai, jaučiasi saugiai, komfortiškai, ar švietimo sistema atlieka socializacijos bei kitas funkcijas, kiek išorinis socialinis susiskaidymas turi įtakos asmens padėčiai švietimo sistemoje, ar mokinio socialinė padėtis turi įtakos mokymosi rezultatams ir įvairiems tarpgrupiniams konfliktams.

Gauta 2013 09 03
Priimta 2014 04 07

Literatūra

1. Anderson, M. L.; Taylor, H. F. 2009. *Sociology. The Essentials*. Belmont, CA: Thomson Wadsworth.
2. Ališauskas, R. 2010. „Švietimo ir visuomenės sinergijos prielaidos“, *Pedagogika* 100: 37–41.
3. Bauman, Z. 2007. *Globalizacija: pasekmės žmogui*. Vilnius: Apostrofa.
4. Beck, U. 1992. *Risk Society: Towards a New Modernity*. London: Sage.
5. Burt, R. 1982. *Toward a Structural Theory of Action: Networks Models of Social Structure, Perception, and Action*. New York: Academic Press.
6. Bourdieu, P. 1986. *Distinction: A Social Critique of Judgements of Taste*. London: Routledge and Kegan Paul.
7. Bourdieu, P. 1989. “Social Space and Symbolic Power”, *Sociological Theory* 7(1).
8. Castells, M. 2005. *Informacijos amžius: ekonomika, visuomenė ir kultūra. Tūkstantmečio pabaiga*. Vilnius: Poligrafija ir informatika.
9. Coser, L. A. 1969. *The Functions of Social Conflict*. New York: The Free Press.
10. Collins, R. 1988. *Theoretical Sociology*. San Diego. New York, Chicago: Harcourt Brace Jovanovich.
11. Collins, R.; Makowsky, M. 1993. *The Discovery of Society*. New York: Mc Graw-Hill, Inc.
12. Dahrendorf, R. 1996. *Modernusis socialinis konfliktas: esė apie laisvą politiką*. Vilnius: Pradai.
13. Fullan, M. 1998. *Pokyčių jėgos. Skverbimasis į ugdymo reformos gelmes*. Vilnius: Tyto alba.
14. Granovetter, M. 1973. “The Strength of Weak Ties”, *American Journal of Sociology* 78.
15. Giddens, A. 1991. *Introduction to Sociology*. New York: W. W. Norton & Company.
16. Giddens, A. 2000. *Modernybė ir asmens tapatumas: asmuo ir visuomenė vėlyvosios modernybės amžiuje*. Vilnius: Pradai.
17. Habermas, J. 1981. “Modernity versus Postmodernity”, *New German Critique* 22: 3–14.
18. Leonavičius, V. 2011. „Dėl aukštojo mokslo sociologijos objekto“, *Andragogika* 1: 111–125.
19. Leonavičius, V. 2007. *Moderniosios Lietuvos visuomenės transformacija: struktūrinės prielaidos ir veikėjo dalyvavimas*. Habilitacijos procedūrai teikiamų mokslo darbų apžvalga. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
20. Leonavičius, V.; Rutkienė, A. 2010. *Aukštojo mokslo sociologija: studijų pasirinkimas ir vertinimas*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
21. Merton, R. 1997. „Socialinė struktūra ir anemija“, *Sociologija Mintis ir veiksmas* 2: 66–84.
22. Parsons, T. 1997. *The Social System*. New York: The Free Press.
23. Wellman, B. 1983. “Network Analysis: Some Basic Principles”, in *Sociological Theory*, ed. by R. Collins. San Francisco: CA. Jossey-Bass, Inc.

KĘSTUTIS TRAKŠĖLYS

Sociology of Education epistemological access

Summary

The paper analyzes the sociological theory. Western type public modernity theories are assumed as a process, for which a developing society is approaching the developed societies reaching a certain level of economic growth, a certain level of public participation and the democratic stage of development, giving the individual more physical, social and economic mobility. *Structural Functionalism* (Parson 1997; Merton 1997, et al.). With the approach to this theory, it can be said that inequality in education stems from the ascription to social class, strata, ethnic groups, etc., also due to individual's achievements, which are usually associated with the innate talents and efforts. The analysis of an individual's social functioning and social stratification is based on the approach to *Capital Theory* (P. Bourdieu 1978). Thus, the participation of education players in the education system, also the accessibility of education to an individual depends on the volume and structure of the available capital. Participation in individual's reproduction process and education system, based on the approach to this theory, is defined by individual's habits (*habitus*) and harmony with individual's social status. *The Theory of Social Conflict* (Dahrendorf 1996; Coser, Lewis 1969) argues that conflicts can be identified among all social systems and the educational institute. In terms of social conflict society is the actual and potential arena of conflicts. *Network Activity Theory* (Burt 1982; Granovetter 1973; Castells 2004) aims to analyze and describe reciprocal link models in the social system. The followers of this theory keep to the opinion that social structures need to be investigated first, as the players' behavior is constrained by social structures. Very often it is the case at an education institution that students from the disadvantaged families, with negative evaluations or various disorders, are often isolated from the classroom and school community.

Key words: sociology of education, epistemological access, education institute